

До питання про доцільність визнання презумпції конституційності нормативно-правових актів у контексті забезпечення верховенства Конституції України

Р. Гринюк

доктор юридичних наук, професор,
ректор Донецького національного університету

О. Багрій

старший викладач кафедри конституційного, міжнародного
і кримінального права Донецького національного університету

У статті представлено аналіз законодавства, судової практики, конституційної доктрини деяких зарубіжних країн щодо сутності презумпції конституційності, зокрема її матеріального та процесуального аспектів. Автори формулюють низку аргументів, які ставлять під сумнів узгодженість такої презумпції в матеріальному значенні із принципом верховенства Конституції України, а в процесуальному — із особливостями конституційного провадження. Тому на сучасному етапі конституційного будівництва пропонується трактування презумпції конституційності як засобу самообмеження влади конституційного суду із визнання правових актів неконституційними.

Ключові слова: верховенство Конституції України, презумпція конституційності, конституційне судочинство, «записка Брандейса».

Конституція не є ані суто політичним документом, ані ординарним нормативно-правовим актом, — це закон законів, реальна складова національного законодавства, яка приймається і змінюється в ускладненому порядку, очолює ієрархію джерел права і підлягає особливій правовій охороні. Найповніше усі ці та решта особливостей Основного Закону охоплюються принципом верховенства Конституції України. Будучи закріпленим ще у Декларації про державний суверенітет України, названий принцип лише частково втілюється в Основному Законі, а саме у частині другій статті 8, яка визнає за Конституцією України найвищу юридичну силу. Здавалося б, за таких умов можна було б очікувати на появу численних наукових досліджень сутності, змісту, механізму реалізації верховенства Основного Закону України, але цього не сталося. Серед дослідників, які цікавилися означеним питанням, можна згадати Д. Аблязова¹, І. Сліденка²; окремі аспекти верховенства Конституції висвітлюються у працях А. Крусян³,

---

¹ Аблязов Д. Е. Принцип верховенства конституції : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / Д. Е. Аблязов. — Острог, 2008. — 201 с.

² Сліденко І. Принцип верховенства Конституції : варіабельність деяких наслідків дії / І. Сліденко // Вісник Центральної виборчої комісії. — 2008. — № 1(11). — С. 50–54.

³ Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: теорія і практика : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.02 / А. Р. Крусян. — Одеса, 2010. — 546 с.

В. Скоморохи¹. Така ситуація не може не викликати побоювання, що принцип верховенства Конституції України став «жертвою» поступової трансформації офіційно-доктринальної парадигми праворозуміння й популяризації іншого верховенства — верховенства права, і замість того, щоб сприяти конвергенції різних правових систем, атрибутами яких ці принципи історично вважаються, «ставку» було зроблено на останній. Навіть у фундаментальному п'ятитомному виданні Національної академії правових наук України «Правова доктрина України» 2013 року йдеться про принципи права, громадянське суспільство, концепції правової держави і верховенства права, сутність конституціоналізму й конституційний лад, а верховенство Основного Закону України згадується хіба що як складова верховенства права без конкретизації особливостей їхнього співіснування або ж у контексті питання про співвідношення міжнародного та національного законодавства.

Слід зауважити, що ці два принципи — верховенства права та верховенства Конституції України — не виключають один одного, навіть навпаки: верховенство Основного Закону України є передумовою подальшого утвердження доктрини верховенства права у нашій державі. На підтвердження цієї тези можна навести правову позицію Конституційного Суду України, викладену у Рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання): «...право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори... елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України»². Тому забезпечити відповідність законодавства ідеї права можливо лише за умови верховенства Конституції.

Зазначене свідчить про надзвичайну актуальність доктринального осмислення й розробки питань, пов'язаних із панівним становищем норм Конституції України в усій національній системі права, зокрема і його забезпеченням Конституційним Судом України як гарантом верховенства Основного Закону держави. Перелік таких питань є досить широким, але сьогодні хотілося б звернути увагу наукової громадськості на так звану презумпцію конституційності нормативно-правових актів саме в контексті її співвідношення із принципом верховенства Конституції України. Теоретичному осмисленню презумпції конституційності законів та інших нормативно-правових актів не приділялося достатньо уваги українськими дослідниками. Найцікавішою здається нещодавно опублікована стаття В. Гончарова. Означене питання порушувалося у працях І. Бабіна й Т. Романчук. Дещо різноманітніше представлена російська наукова думка у цій сфері. Можна назвати дві дисертаційні роботи, присвячені презумпціям у конституційному праві: С. Мосіна й І. Сухініної. Безпосередньо презумпція конституційності правових актів висвітлювалася у статтях В. Сивицького й А. Петрова.

¹ Скомороха В. Є. Конституційна юрисдикція в Україні: проблеми теорії, методології і практики / В. Є. Скомороха. — К. : МП Леся, 2007. — 716 с.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 // Офіційний вісник України. — 2004. — № 45. — Ст. 2975.

Останнім часом у країнах Європи, а також США, Канаді вийшла низка наукових праць, присвячених презумпції конституційності, більшість із яких спрямована на необхідність переосмислення її сутності або ж взагалі відмови від її застосування. Зокрема, так вважають Е. Гессікс, Д. Магне, А. Тетхем та інші, чиї наукові гіпотези будуть систематизовані у цій статті.

Отже, метою дослідження є узагальнення законодавчих і доктринальних підходів до визначення презумпції конституційності законів та інших нормативно-правових актів із урахуванням зарубіжного досвіду, з'ясування сутності її матеріальної та процесуальної частин задля формулювання висновку про доцільність її визнання у правовій системі України як такої, що узгоджується із принципом верховенства Конституції України.

На відміну від інших країн, наприклад, Республіки Білорусь (стаття 21 Закону «Про Конституційний Суд Республіки Білорусь»¹) і Республіки Молдова (стаття 7 Кодексу конституційної юрисдикції²), законодавство України не закріплює презумпції конституційності нормативно-правових актів. Але це не перешкоджає деяким авторам опосередковано виводити її шляхом аналізу змісту частини другої статті 152 Конституції України, згідно з якою закони, інші правові акти або їхні окремі положення, визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність³.

За результатами дослідження Т. Романчук визначає презумпцію конституційності правового акта державного органу (окремої правової норми) як принцип права, що є передумовою дії будь-якого правового акта (окремої правової норми), тобто зосереджується лише на її матеріальному аспекті. Більш слушним є підхід В. Гончарова, який вирізняє поряд із матеріальним ще й процесуальний аспект презумпції конституційності. При цьому в матеріальному значенні автор тлумачить названу презумпцію так: «Закон вважається конституційним доти, доки протилежне не буде встановлено КСУ»⁴. Незважаючи на цінність і правильність низки гіпотез В. Гончарова, викладених в аналізованій статті, наведена теза потребує уточнення.

Дослідник Російської правової академії Міністерства юстиції Російської Федерації С. Мосін доходить висновку про те, що принцип конституційності нормативних правових актів одночасно має ознаки інших правових категорій — правової презумпції, правової аксіоми й, що здається особливо важливим, правової фікції, оскільки через відсутність попереднього конституційного нормоконтролю

¹ О Конституционном Суде Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 30 марта 1994 года // Ведомости Верховного Совета Республики Беларусь. — 1994. — № 15. — Ст. 220.

² Кодекс конституционной юрисдикции в Республике Молдова от 16 июня 1995 года // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. — 1995. — Nr. 53–54.

³ Романчук Т. Презумпція конституційності та презумпція законності актів Президента України / Т. Романчук // Юридичний журнал. — 2008. — № 10 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3050>; Гончаров В. Презумпція про права людини та презумпція конституційності нормативно-правових актів / В. Гончаров // Право України. — 2015. — № 2. — С. 177.

⁴ Гончаров В. Презумпція про права людини та презумпція конституційності нормативно-правових актів / В. Гончаров // Право України. — 2015. — № 2. — С. 176.

припустимою є наявність у масиві нормативної правової бази неконституційних правових норм¹. За таких умов погодитися із доцільністю визнання й застосування презумпції конституційності нормативно-правових актів у матеріальному сенсі навряд чи можливо, адже мовчазна згода із можливим існуванням неконституційних нормативно-правових актів жодним чином не узгоджується із принципом верховенства Конституції України.

Таку саму позицію має В. Лемак, який не погоджується із тим, що якщо закон є конституційним (не визначений неконституційним), то це означає, що він відповідає ідеї права, закріпленій у Конституції України, а отже, є «правовим»².

Слід нагадати, що із розумінням презумпції конституційності у матеріальному сенсі не узгоджується закріплений у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» і Законі України «Про Конституційний Суд України» механізм дій судів загальної юрисдикції у випадку необхідності застосування правової норми, конституційність якої здається сумнівною. Навпаки, у контексті забезпечення верховенства Конституції України здається доцільним вкотре звернути увагу на можливість надання судам загальної юрисдикції права на конституційне звернення до Конституційного Суду України. Має рацію російський дослідник В. Сивицький, який виключно як обов'язок судів загальної юрисдикції розглядає звернення до конституційного суду із запитом про перевірку застосованого чи такого, який підлягає застосуванню в конкретній справі, закону, якщо суд дійде висновку про його неконституційність. Відмова від застосування в конкретній справі закону, не конституційного на думку суду, без звернення у зв'язку із цим до Конституційного Суду Російської Федерації суперечила б і конституційним положенням, згідно із якими закони діють одноманітно на всій території Російської Федерації (статті 4, 15, 76), і водночас ставила би під сумнів верховенство Конституції Російської Федерації, оскільки воно не може реалізовуватися, якщо припускається різноманітне тлумачення різними судами конституційних норм³.

Отже, презумпція конституційності нормативно-правових актів у матеріальному сенсі здається надто вразливою, адже теоретико-методологічне з'ясування сутності принципу конституційності полягає зовсім в іншому. Як стверджує Г. Василевич, конституційність (конституційна законність) як збіг реального та належного (під належним автор розуміє приписи конституції) виступає результатом і водночас метою реалізації принципу верховенства конституції⁴. Запровадження презумпції конституційності нормативно-правових актів у мате-

¹ Мосин С. Некоторые аспекты исследования характеристик основополагающих конституционных установлений / С. Мосин // Теория и практика общественного развития. — 2014. — № 16. — С. 149–150.

² Правова доктрина України : у 5 т. — Х. : Право, 2013. — Т. 1 : Загальнотеоретична та історична юриспруденція / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. — С. 312.

³ Сивицький В. Презумпция конституционности нормативного правового акта: отдельные аспекты / В. Сивицький // Юридическая техника. — 2010. — № 2. — С. 500.

⁴ Василевич Г. А. Конституционность как важнейшее условие качества нормативных актов / Г. А. Василевич // Проблемы управления. — 2010. — № 1 (34). — С. 148.

ріальному сенсі, як було продемонстровано, призведе до зовсім протилежного результату.

Але ж відкидати цю презумпцію взагалі також недоцільно, адже значно більше її цінність розкривається у процесуальному аспекті. Задля з'ясування саме процесуального навантаження досліджуваної презумпції варто детальніше проаналізувати особливості її нормативного закріплення у зарубіжних країнах.

Кодекс конституційної юрисдикції Республіки Молдова містить окрему статтю 7 «Презумпція конституційності нормативних актів», яка встановлює, що будь-який нормативний акт, а також міжнародний договір, однією зі сторін якого є Республіка Молдова, вважається конституційним доти, доки його неконституційність не буде доведено у процесі конституційного судочинства із забезпеченням усіх передбачених цим кодексом гарантій.

У законодавстві Російської Федерації презумпція конституційності нормативного правового акта закріплена лише опосередковано: частина третя статті 72 Федерального конституційного закону «Про Конституційний Суд Російської Федерації» передбачає, що у разі, якщо під час прийняття рішення у справі про перевірку конституційності нормативного акта, угоди між органами державної влади, такої, що не набула чинності, міжнародної угоди Російської Федерації голоси поділяються порівну, рішення вважається прийнятим на користь конституційності оспорюваного акта¹. Отже, слід погодитися, що особливі правила випадків голосування у відповідних справах встановлено з урахуванням принципу презумпції конституційності нескасованого акта — при рівності голосів «за» та «проти» визнання акта неконституційним рішення вважається прийнятим на користь конституційності оспорюваного акта.

У статті 21 Закону Республіки Білорусь «Про Конституційний Суд Республіки Білорусь» міститься така правова норма: «При розгляді питань про відповідність нормативних актів Конституції Республіки Білорусь Конституційний Суд виходить з презумпції їх конституційності».

Отже, законодавче закріплення презумпції конституційності у зазначених країнах, особливо в Російській Федерації та Республіці Білорусь, має певною мірою процесуальне забарвлення, тобто стосується здебільшого процедурних моментів розгляду спеціалізованим органом конституційного контролю питання про відповідність акта конституції.

Слід мати на увазі, що в Республіці Білорусь та Російській Федерації конституційні суди більшою мірою невід'ємні від судової гілки влади, що підтверджується, зокрема, відсутністю в основних законах держав окремого розділу, присвяченого конституційним судам (загальні положення організації та діяльності цих органів містяться в розділах, присвячених судовій владі), а також закріпленням у спеціальних законах принципів конституційного судочинства (статті 2–3 Закону Республіки Білорусь «Про Конституційний Суд Республіки Білорусь», глава IV Федерального конституційного закону «Про Конституційний Суд Російської Федерації»), які практично збігаються із принципами розгляду справ у судах загальної юрисдикції (особливо наочним є проголошення принципу змагальності

¹ О Конституционном Суде Российской Федерации : Федеральный конституционный закон от 21 июля 1994 года // Собрание законодательства Российской Федерации. — 1994. — № 13. — Ст. 1447.

сторін). В Україні ж основні принципи діяльності Конституційного Суду України перелічено в статті 4 Закону України «Про Конституційний Суд України», і хоча деякі з них перегукуються з принципами судочинства (стаття 129 Конституції України), але очевидними є і специфічні відмінності — закріплено принцип верховенства права замість законності, передбачено рівноправність суддів, але не рівність сторін перед законом і судом, немає принципів усності та змагальності сторін.

З огляду на це не дивними є міркування російських дослідників, зокрема С. Мосіна, О. Петрова, І. Сухініної, які фактично екстраполюють правила щодо розподілу обов'язків із доказування на конституційний процес, тобто йдеться про те, що саме суб'єкт звернення до конституційного суду, а не суб'єкт прийняття правового акта, який підлягає перевірці на конституційність, повинен доводити його невідповідність конституції. Звісно, що це можливо лише за умови змагальності сторін у конституційному провадженні.

Варто навести спостереження з монографії російської дослідниці, спеціаліста у галузі конституційного права, доктора наук Т. Пряхіної, яка вважає, що презумпція конституційності нормативних правових актів базується на зацікавленості всіх суб'єктів державних правових відносин у підтримці справедливого соціального, суспільного і правового порядку, встановлення якого має на меті Конституція Російської Федерації, а отже — у втіленні конституційних приписів. Реалізуючи такий інтерес, суб'єкти вільно змагаються у своєму розумінні того, наскільки адекватно конституційним нормам формулюються і застосовуються правові норми. Сенс такого змагання полягає в тому, що воно допускає можливість чинити опір і ставити під сумнів будь-яке правило або його застосування з мотивів неконституційності. Тому саме змагальність Т. Пряхіна вважає вирішальним фактором виникнення незалежної судової влади та розробки таких процедурних правил, які забезпечують поліцентричний правовий порядок¹.

В Україні правова природа Конституційного Суду України залишається досить неоднозначною. Слід погодитися із В. Гончаровим, який нагадує про гібридний судово-експертний характер цього органу, в діяльності якого є лише окремі елементи змагальності. Отже, обмежена змагальність загалом впливає на таку саму обмежену дію презумпції законів та інших нормативно-правових актів².

Суттєвою відмінністю російського й українського законодавства про конституційне судочинство є відсутність у правовій системі України інституту конституційної скарги. Не розглядаючи питання доцільності чи недоцільності його запровадження, варто зазначити таке. Якщо погодитися із наявністю у вітчизняному законодавстві так званої непрямой конституційної скарги, враховуючи можливість Конституційного Суду України визнати правовий акт чи його окрему частину неконституційними у процесі офіційного тлумачення законів України за зверненнями громадян, на чому свого часу наполягав колишній Голова Конституційного Суду України В. Овчаренко, то суб'єкт, який опосередковано ініціював питання неконституційності правової норми, взагалі позбавлений можливості понести

¹ Пряхина Т. М. Конституционная доктрина Российской Федерации / Т. М. Пряхина. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2006. — С. 179.

² Гончаров В. Презумпція про права людини та презумпція конституційності нормативно-правових актів / В. Гончаров // Право України. — 2015. — № 2. — С. 177.

тягар доказування. Через це презумпція конституційності здається такою, що не відповідає сучасній парадигмі праворозуміння й доктрині верховенства права, наріжним каменем якої є права людини.

З огляду на це можна вкотре розмірковувати про шляхи трансформації правового статусу Конституційного Суду України, і ми закликаємо вчених до подальшої наукової розробки порушених у цій статті й багатьох інших питань статусу та діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції, зокрема з урахуванням зарубіжного досвіду. Не зайвим буде зауваження В. Кряжкова про те, що законодавча модифікація статусу Конституційного Суду Російської Федерації в останнє десятиліття призвела до «уніфікації Суду як частини судової системи» і «вимивання» його якостей як самостійного конституційного органу державної влади¹. Зовсім не таку мету повинні переслідувати законодавці й творці нової редакції Конституції України на сучасному етапі конституційного будівництва.

Використання методу правової компаративістики в межах цього дослідження було б неповним, якщо обмежитися досвідом лише країн пострадянського простору і залишити поза увагою той факт, що у державах англо-американської правової системи також використовують категорію презумпції конституційності. Наприклад, за словами Е. Доусона, з перших років своєї діяльності Верховний Суд США застосовував презумпцію конституційності як федеральних законів, так і законів штатів, хоча сам термін «презумпція конституційності» введено дещо пізніше. На базовому рівні автор трактує презумпцію конституційності так: при оцінці конституційності закону Верховний Суд США висловлює певну повагу закону, і тягар доказування покладений на сторону, що оскаржує закон. До речі, автор констатує, що останнім часом ця презумпція ослаблюється і звужується².

Канадський дослідник Дж. Магне у статті «Презумпція конституційності» пише, що жоден канадський суд не застосовував презумпцію конституційності як фактичну презумпцію. Таке наполегливе небажання сприймати презумпцію конституційності як прикладну, доказову, фактичну презумпцію у світлі «абстрактності» канадських конституційних рішень виникло незважаючи на успішний американський приклад використання цієї презумпції як правила доказування ще у XIX столітті. У Канаді й донині триває дискусія щодо того, чи має презумпція конституційності практичне процесуальне навантаження, натомість майже одноставною є думка, що канадському конституційному судовому процесу бракує так званого захисту із використанням «записки Брандейса»³. «Записка Брандейса» (*Brandeis brief*) — це викладення економічних і соціальних фактів у судовій справі, що не має правового характеру. Такий документ під час розгляду справи *Muller v. Oregon* (1908) щодо тривалості робочого дня для жінок підготував Л. Брандейс, який пізніше увійшов до складу Верховного Суду США, а назва записки стала номінальною.

¹ Кряжков В. Законодательная модернизация статуса Конституционного Суда Российской Федерации / В. Кряжков // Конституционное и муниципальное право. — 2011. — № 10. — С. 34.

² Dawson E. C. Adjusting the Presumption of Constitutionality Based on Margin of Statutory Passage / E. C. Dawson // University Of Pennsylvania Journal Of Constitutional Law. — 2013. — Vol. 16. — P. 107.

³ Magnet J. E. The Presumption of Constitutionality / J. E. Magnet // Osgoode Hall Law Journal. — 1980. — Vol. 18.1. — P. 123.

Американський професор, заступник декана юридичного факультету університету Джорджа Вашингтона А. Моррісон, досліджуючи питання використання «записки Брандейса» в конституційному провадженні ХХІ століття, зазначає, зокрема, навіть про можливість антагоністичного процесу із залученням і застосуванням перехресного допиту авторів ключових досліджень стосовно питання¹.

Звісно, треба враховувати, що у наведених прикладах йдеться про країни з американською моделлю конституційного контролю, тому така презумпція може розглядатися як один із елементів механізму стримувань і противаг між законодавчою та судовою владою. Недарма Е. Доусон, окрім іншого, зазначає, що академічні пояснення презумпції конституційності виправдовують її, принаймні частково, принципом підпорядкування бажанню законодавчої більшості². Е. Гессікс вважає презумпцію конституційності «одним із засобів самообмеження судової влади з конституційного контролю», а також називає три її передумови, визначені Верховним Судом США: показати належну повагу до результатів законодавчої діяльності шляхом визнання законів конституційними; сприяти республіканським принципам, запобігаючи втручанню судів до законодавчої сфери; визнати інституційну перевагу законодавчого органу над судами при виробленні фактичних визначень. Не менш цікавим у межах цього дослідження є застереження автора про те, що презумпція конституційності не сприяє реалізації наведених Верховним Судом США моментів³. Тому екстраполювати ці наукові гіпотези на українську правову дійсність навряд чи можливо, хоча зарубіжний досвід є цікавим для пошуку шляхів подальшої модернізації статусу Конституційного Суду України.

Кориснішим є вивчення підходів до розуміння презумпції конституційності в європейських країнах. Доктор філософії з правознавства Сінгапурського університету менеджменту М. де Віссер, досліджуючи особливості конституційного контролю в Європі, характеризує презумпцію конституційності через правила тлумачення правових норм. Так, за її словами, конституційному суду для того, щоб визначити конституційність положень закону, який підлягає конституційному нагляду, слід спочатку пояснити юридичне значення та обсяг тексту, що оскаржується. Презумпція конституційності диктує, що коли існує декілька варіантів тлумачення оскаржуваного правила, судді повинні обрати інтерпретацію, котра забезпечує найбільшу гармонію із конституцією. Наглядно це демонструє класична формула Федерального конституційного суду Німеччини (*Bundesverfassungsgericht*), вперше сформульована в постанові 1953 року: «Зазвичай застосовується як принцип те, що закон не може визнаватися нечинним, якщо він може тлумачитися відповідно до Конституції; презумпція, яка свідчить на користь сумісності закону з Основним Законом, швидше, передбачає принцип, що вимагає

¹ Morrison A. B. The Brandeis Brief and 21st Century Constitutional Litigation / A. B. Morrison // Lewis & Clark Law Review. — 2014. — Vol. 18; Issue 3. — P. 715.

² Dawson E. C. Adjusting the Presumption of Constitutionality Based on Margin of Statutory Passage / E. C. Dawson // University Of Pennsylvania Journal Of Constitutional Law. — 2013. — Vol. 16. — P. 107.

³ Hessick F. A. Rethinking the Presumption of Constitutionality / F. A. Hessick // Notre Dame Law Review. — 2010. — Vol. 85:4. — P. 447.

тлумачення відповідно до Конституції, зокрема за наявності сумнівів. Те, що мета закону не може ігноруватися при цьому, є очевидним».

Відповідно до правових позицій Конституційного трибуналу Іспанії, законодавчі положення повинні оголошуватися неконституційними, якщо їх несумісність із Конституцією Іспанії не викликає сумнівів у зв'язку з неможливістю тлумачення цих положень, які б відповідали їй¹.

Доктор філософії з правознавства Університету Св. Павла в Мадриді А. Тетхем наводить окрему думку судді Конституційного Трибуналу Республіки Польща М. Граната, який фактично відкидає підхід щодо визнання презумпції конституційності, наводячи такі аргументи: по-перше, нормативний акт на підставі презумпції конституційності може вважатися конституційним лише тому, що заявник, який ініціював його розгляд, не зміг надати спеціальних доказів; по-друге, сама Конституція Республіки Польща не передбачає основ для обов'язкового визнання презумпції конституційності нормативних актів у національній правовій системі².

Отже, передбачуваним є той факт, що у країнах із європейською моделлю конституційного контролю презумпція конституційності не є беззаперечно визнаною і спрямована, скоріше, на спонукання конституційних судів уникати надмірного формалізму. Тобто закон чи інший нормативно-правовий акт слід визнавати неконституційним, якщо його неможливо трактувати таким чином, який би відповідав конституції. Такий підхід варто взяти на озброєння й в Україні, адже поки що вкрай недосконала процедура виконання рішень Конституційного Суду України призводить до виникнення прогалин у законодавстві в результаті втрати чинності нормативно-правовими актами (або їх окремими частинами), які визнані неконституційними.

Насамкінець можна сформулювати такі висновки:

1. Правовій системі України поряд із загальноновизнаним принципом верховенства права властива наявність принципу верховенства Конституції України. Забезпечення верховенства Основного Закону держави слід розглядати як необхідну передумову подальшого утвердження доктрини верховенства права, а отже, й ідеї справедливості та гарантування прав людини.

2. Верховенство Конституції України є складною, багатокомпонентною категорією, структуроутворюючим принципом, що охоплює низку інституційних принципів, зокрема принцип конституційності — такий режим додержання конституції, коли всі правові акти держави й загалом уся діяльність насамперед владних суб'єктів підпорядкована Основному Закону.

3. Презумпція конституційності існує у багатьох країнах світу, але її тлумачення відрізняється залежно від типу правової системи й різновиду моделі конституційного контролю тієї чи іншої держави. Вивчення підходів до розуміння сутності цієї презумпції у законодавстві, правових позиціях судових органів та у науковій площині дозволяє виокремити її матеріальний та процесуальний аспекти.

¹ *De Visser M. Constitutional Review in Europe: A Comparative Analysis / M. de Visser. — Oxford : Hart Publishing, 2014. — 528 p.*

² *Tatham A. F. Central European Constitutional Courts in the Face of EU Membership: The Influence of the German Model in Hungary and Poland / A. F. Tatham. — Leiden : Martinus Nijhoff Publishers/Brill, 2013. — P. 247.*

4. Презумпція конституційності нормативно-правових актів у матеріальному розумінні є правилом, згідно з яким будь-який закон або інший правовий акт вважається й застосовується як такий, що відповідає конституції, доки його неконституційність не буде підтверджено відповідним актом компетентного органу, і водночас містить ознаки правової фікції, яка допускає існування у системі законодавства правових норм, що не відповідають Основному Закону, а отже, не узгоджується із принципом верховенства Конституції України.

5. Процесуальний аспект презумпції конституційності нормативно-правових актів як правило розподілу обов'язків із доказування у процесі конституційного судочинства також не є прийнятним для української правової системи, адже законодавство не передбачає принципу змагальності сторін у конституційному провадженні. За умови відсутності в Україні інституту прямої конституційної скарги застосування цієї презумпції призводило б до нерівного становища громадянина, який опосередковано може виступити заявником у справі про конституційність, і суб'єкта прийняття відповідного правового акта.

6. У країнах із американською моделлю конституційного контролю надзвичайно поширеним є обґрунтування презумпції конституційності як засобу обмеження втручання судової влади у законотворчий процес, тобто як елементу механізму стримувань і протига. Державам із європейською моделлю конституційної юрисдикції притаманне здебільшого негативне ставлення до означеної презумпції, яке висловлюється у правових позиціях конституційних судів або в окремих думках суддів (зокрема Конституційного Трибуналу Республіки Польща). Раціональним є трактування презумпції конституційності Федеральним конституційним судом Німеччини як керівництва органам конституційного контролю під час тлумачення оскаржуваної правової норми за наявності декількох варіантів інтерпретації обра-ти ту з них, що забезпечує найбільшу гармонію з конституцією.

Таким чином, в умовах української правової дійсності презумпція конституційності нормативно-правових актів має сприйматися лише як важіль стримування (самостримування) Конституційного Суду України від надмірної формалізації при визнанні правових норм неконституційними. Йдеться про необхідність зважувати ступінь невідповідності закону або іншого правового акта негативним наслідкам, до яких призведе втрата ним чинності, тобто встановлювати, чи акт грубо суперечить Конституції України, чи за умови його тлумачення у руслі конституційних приписів він не загрожуватиме принципу верховенства Основного Закону держави.

Гринюк Р., Багрич Е. К вопросу о целесообразности признания презумпции конституционности нормативно-правовых актов в контексте обеспечения верховенства Конституции Украины. В статье представлен анализ законодательства, судебной практики, конституционной доктрины некоторых зарубежных стран относительно сущности презумпции конституционности, в том числе ее материального и процессуального аспектов. Авторы формулируют ряд аргументов, которые ставят под сомнение согласованность данной презумпции в материальном значении с принципом верховенства Конституции Украины, а в процессуальном — с особенностями конституционного производства. Поэтому на данном этапе конституционного строительства предлагается трактовка презумпции конституционности как средства самоограничения власти конституционного суда по признанию правовых актов неконституционными.

Ключевые слова: верховенство Конституции Украины, презумпция конституционности, конституционное судопроизводство, «записка Брандейса».

Grinyuk R., Bagriy O. To a Question About the Appropriateness of Recognizing the Presumption of Constitutionality of Legal Acts From the Perspective of the Supremacy of the Constitution of Ukraine. *The article presents an analysis of foreign countries legislation, jurisprudence, constitutional doctrine on the substantive and procedural presumption of constitutionality. The authors formulate a number of arguments which cast doubt on the consistency of the substantive presumption with the principle of Ukrainian Constitution supremacy, and of the procedural presumption with features of the constitutional litigation. So at the present stage of constitutional development they propose to understand the presumption of constitutionality as a judiciary's self-imposed limit on the power of judicial review.*

Key words: supremacy of the Constitution of Ukraine, presumption of constitutionality, constitutional litigation, «Brandeis brief».